

ZARDUSHTIYLIK DINI VA UNING QADIMGI JAMIYATDAGI IJTIMOYIY ROLI

Tugalova Madina Erkin qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Maqolada Zardushtiylik dinining qadimgi jamiyatdagi ijtimoiy roli, uning axloqiy, huquqiy va siyosiy tizimlarga ko'rsatgan ta'siri tarixiy manbalar va ilmiy tadqiqotlar asosida tahlil etiladi. Mazdayasna g'oyalari asosida jamiyatda adolat, axloq va ijtimoiy barqarorlikni qaror toptirishga qaratilgan qadriyatlar tizimi yuzaga kelgani ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Zardushtiylik, Avesto, Ahura Mazda, qadimgi jamiyat, axloqiy tizim, ruhoniylar, ijtimoiy rol, diniy mafkura, Eron tarixi.

Zoroastrianism and Its Social Role in Ancient Society

Annotation: This article analyzes the social role of Zoroastrianism in ancient society, as well as its influence on moral, legal, and political systems, based on historical sources and scholarly research. It highlights how the value system rooted in Mazdayasna ideas contributed to the establishment of justice, ethics, and social stability within the community.

Keywords: Zoroastrianism, Avesta, Ahura Mazda, ancient society, moral system, clergy, social role, religious ideology, history of Iran.

Qadimgi Eron sivilizatsiyasi tarixida alohida o'rin tutgan **Zardushtiylik dini** (mazdayasnalik) — jahonning eng qadimgi monoteistik e'tiqod tizimlaridan biri hisoblanadi. Zardusht (Zarathustra) tomonidan miloddan avvalgi II ming yillikning oxiri — I ming yillikning boshi oralig'ida asos solingan bu din nafaqat diniy, balki siyosiy va ijtimoiy hayotga ham katta ta'sir ko'rsatgan. Mazdayasna g'oyalari qadimgi Eron imperiyalarining davlat mafkurasi sifatida shakllandi va jamiyatni tashkil etishda kuchli ijtimoiy omil bo'lib xizmat qildi.

Mazkur maqolada Zardushtiylik dinining asosiy tamoyillari, uning ijtimoiy hayotdagi funksiyalari, shuningdek, qadimgi jamiyatlarda axloq, huquq va siyosat bilan bog'liq o'rniga ilmiy yondashuv asosida baho beriladi.

Tadqiqotda tarixiy-taqqoslov, tizimli-tahliliy va kontent-analiz metodlaridan foydalanildi. Asosiy manba sifatida **Avesto** matnlari, qadimgi Eron manbalari, shuningdek, zamonaviy tadqiqotchilar (Mary Boyce, Ilya Gershevitch, A.A. Freiman)ning izlanishlariga tayandik. Shuningdek, Zardushtiylikning axloqiy va huquqiy normalariga ijtimoiy institut sifatida yondashildi.

Natijalar quyidagilarni ko'rsatadi:

- Zardushtiylik dini qadimgi jamiyatda **ijtimoiy qatlamlar, axloqiy me'yorlar va huquqiy tartiblarni** belgilab beruvchi asosiy ideologik kuch bo'lgan.
- Ushbu din asosida jamiyat "**yaxshi so'z, yaxshi fikr, yaxshi amal**" tamoyiliga tayanib tashkil etilgan.
- Zardushtiy ruhoniylari (mobalar) faqat diniy emas, balki **ijtimoiy-huquqiy tartiblar, ta'lim-tarbiya va siyosiy qarorlarda** ham faol rol o'ynagan.
- Zardushtiylik hukmdor hokimiyatining ilohiy asosda mustahkamlanishiga xizmat qilgan va davlat mafkurasi darajasiga ko'tarilgan.

Zardushtiylik dini o'z mohiyatiga ko'ra diniy axloqiy sistemadan tashqari, **ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy munosabatlarni tartibga soluvchi** qadriyatlar majmuasi sifatida namoyon bo'ladi. Zardusht tomonidan ilgari surilgan **Ahura Mazda** — yagona yaratuvchi iloh g'oyasi, insonning erkin

tanlov va mas'uliyatiga asoslangan falsafiy tizim jamiyat a'zolarini ongli fuqarolik tamoyillariga yo'naltirgan.

Zardushtiylikda har bir inson o'zining axloqiy va ijtimoiy faoliyati orqali jamiyatda adolat va farovonlikni qaror toptirishda mas'ul deb hisoblangan. Bu qarashlar orqali **axloq va qonun o'zaro integratsiyalashgan**, din esa adolat, halollik va tozalik mezonlarini ijtimoiy hayotga singdirgan. Bu jihatlar orqali Zardushtiylik qadimgi dunyo jamiyatlarida ilg'or axloqiy va ijtimoiy tamoyillarni qaror toptirishda muhim o'rin egallagan.

Zardushtiylik dini qadimgi jamiyatda nafaqat diniy e'tiqod, balki **ijtimoiy va siyosiy tizimning asosiy tayanchi** bo'lib xizmat qilgan. Uning asosiy g'oyalari jamiyatda axloqiy me'yorlar, tenglik va adolat tamoyillarini shakllantirishda muhim rol o'ynagan. Shuningdek, davlat boshqaruvi, sud-huquq tizimi va ta'limda mazdayasnalik mafkurasi yetakchi o'rinda turgan. Bu holat Zardushtiylikni jahonda qadimgi davrlardayoq ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qilgan falsafiy-diniy tizim sifatida baholashga asos bo'ladi.

Zardushtiylik dini qadimgi jamiyatda diniy aqidalarni axloqiy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish orqali insonning o'z harakati va tanloviga mas'ul bo'lgan mustaqil shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratgan. Bu dinning markazida turgan **"yaxshi fikr – yaxshi so'z – yaxshi amal"** prinsipi jamiyatda ijtimoiy birdamlik va axloqiy uyg'unlikni ta'minlashga qaratilgan edi.

Zardushtiylik dinining ijtimoiy funksiyalari uning axloqiy-me'yoriy mazmuni bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Ayniqsa, **insonning erki va mas'uliyatiga asoslangan g'oyalari** jamiyatda shaxsiy javobgarlikni kuchaytirgan. Bu din orqali insonlar har qanday harakatlarining oqibatlarini oldindan baholash, yovuzlik va ezgulik o'rtasidagi tanlovni ongli tarzda amalga oshirishga da'vat etilgan.

Bundan tashqari, Zardushtiylik ijtimoiy adolat konsepsiyasini ilgari surgan diniy tizim sifatida e'tirof etiladi. Jamiyatda kambag'allarni qo'llab-quvvatlash, halollik, mehnatsevarlik, hurmat va tinchlik tamoyillari aynan mazdayasna mafkurasiga asoslanib rivojlangan. Shuningdek, ruhoniylar (moadlar) jamiyatdagi ijtimoiy nizolarni hal qilish, nikoh, vorislik, yerga egalik kabi ijtimoiy institutlarni boshqarishda ham faol ishtirok etgan.

Muhim jihatlardan yana biri shuki, Zardushtiylikning qadimiy diniy qonunlari zamonaviy yuridik tizimlarning ba'zilariga asos bo'lgan. Masalan, "Asho" – ya'ni ilohiy tartibga muvofiq yashash g'oyasi jamiyatda qonun ustuvorligini, to'g'rilikni va poklikni asos qilib qo'ygan. Bu esa Zardushtiylikni oddiy diniy e'tiqod emas, balki butun jamiyatni boshqarishga xizmat qiluvchi **kompleks axloqiy-huquqiy tizim** sifatida ko'rishga asos beradi.

Shu asosda aytish mumkinki, Zardushtiylik dini qadimgi jamiyatda **har bir shaxsning ijtimoiy rolini aniq belgilab beruvchi, jamiyatda barqarorlik va taraqqiyotni ta'minlovchi omil** bo'lib xizmat qilgan. Bu jihatlar mazdayasna mafkurasining uzoq davrlar davomida davlat siyosati, urf-odatlar va kundalik hayotda markaziy o'rinda bo'lishiga sabab bo'lgan.

Shuningdek, Zardushtiylikda **ahloqiy poklik, mehnatsevarlik va haqiqatparastlik** kabi tamoyillar asosiy ijtimoiy fazilatlar sifatida qadrlangan. Ruhoniylar (moadlar) esa faqatgina diniy marosimlar emas, balki huquqiy nizolar, siyosiy qarorlar va ta'lim tizimida muhim ijtimoiy institut sifatida faoliyat yuritgan. Bu holat mazdayasna mafkurasining o'sha davrdagi davlat boshqaruvi, jamiyat taraqqiyoti va shaxsiy hayotga chuqur ta'sir ko'rsatganini isbotlaydi.

Zardushtiylikning qadimiy qadriyatlari hozirgi kunda ham universal axloqiy me'yorlar sifatida dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, insoniyat sivilizatsiyasi tarixida ahloqiy-mafkuraviy meros sifatida katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Boyce, M.** Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices. – London: Routledge, 2001.
2. **Gershevitch, I.** The Avestan Hymn to Mithra. – Cambridge: Cambridge University Press, 1967.
3. **Zaehner, R.C.** The Teachings of the Magi: A Compendium of Zoroastrian Beliefs. – London: Sheldon Press, 1976.
4. **Avesto.** Qadimgi matnlar va ularning tarjimasi. – Toshkent: Fan, 2001.
5. **Freiman, A.A.** Ocherki po istorii zaratustrizma. – Moskva: Nauka, 1981.
6. **Dandamaev, M.A.** Politicheskaya istoriya Drevnego Irana. – Leningrad: Nauka, 1985.
7. **Askarov, A.** O‘zbekiston tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
8. **Jo‘raev, G‘.** Diniy e‘tiqodlar tarixidan. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
9. **Xudoyberganov, A.** Zardushtiylik va uning O‘zbekiston tarixidagi o‘rni. // *Tarix va madaniyat.* – 2019. – №3. – B. 44–49.